शैक्षिक उपलब्धिमा बालकेन्द्रित शिक्षण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोश्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नका लागि

तयार गरिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता :

हरिमाया तामाङ

परीक्षा रोल नं.२४०००३४/०६६

त्रि.वि.दर्ता न.२३८००-९५

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

भरतपुर, चितवन

२०७१

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम्. एड्. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका निमित्त शोधकर्ता हरिमाया तामाङले **शैक्षिक उपलब्धिमा बालकेन्द्रित शिक्षण** विषयक शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा तयार पारिएको हुनाले आवश्यक मूल्याङ्कनको निमित्त सिफारिस गर्दछु ।

....

उप. प्रा. देनप्रसाद लामिछाने

(शोध निर्देशक)

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

मिति :

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

स्वीकृति- पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम्. एड्. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि विद्यार्थी टीकारमा सापकोटाद्वारा तयार पारिएको **शैक्षिक उपलब्धिमा बालकेन्द्रित शिक्षण** विषयको शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

1. उप. प्रा.
कुवेरनाथ शर्मा विभागीय प्रमुख ....

2. उप. प्रा.
देनप्रसाद लामिछाने शोध निर्देशक ....

३ प्रा. गिरीराज पौडेल वाह्य परीक्षक ....

मिति :

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आवश्यक पाठ्यभार परिपूर्तिका लागि **शैक्षिक उपलब्धिमा बालकेन्द्रित शिक्षण** शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

यस शोधपत्रको शुरुदेखि अन्त्यसम्म अनवरत रुपमा सहयोग प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु शोध निर्देशक उप.प्रा. देनप्रसाद लामिछाने ज्यू प्रति हृदय देखि नै आभार प्रकट गर्दछु । त्यसै गरी सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु कुवेरनाथ शर्मा, उप. प्रा. होमनाथ सापकोटा, पुस्तकालय प्रमुख लगायत सम्पूर्ण सप्तगण्डकी परिवार प्रति पनि कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधपत्रको तयारीका क्रममा आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गर्ने कार्यदेखि लिएर सोधपुछका लागि व्यस्त समय दिएर पूर्ण रुपमा सहयोग गर्नुहुने छनोटमा परेका विद्यालयहरुका प्र.अ., शिक्षकहरु तथा सम्पूर्ण सहभागीहरु प्रति कृतज्ञ छु । साथै यस शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाइप तथा व्यान्डिङ्ग गरी अन्तिम रुप प्रदान गर्नुहुने न्यू सौरभ फोटो स्टुडियो एण्ड फोटोकपी परिवारप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

शोधकर्ता

हरिमाया तामाङ

शोध सार

शैक्षिक उपलब्धिमा बालकेन्द्रित शिक्षण नामक शीर्षकमा गरिएको प्रस्तुत शोधपत्र विद्यालयमा वर्तमान बालकेन्द्रित शिक्षणको अवस्था पहिचान गर्नु शैक्षिक उपलब्धिमा बालकेन्द्रित शिक्षणको प्रभाव पत्ता लगाउनु बालकेन्द्रित शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरु सुझाउनु जस्ता उद्देश्यमा केन्द्रित गरिएको छ ।

एल्टन मायोको मावसम्बन्ध र फ्रोबेलको किण्डर गार्डनको सिद्धान्तलाई आधार मानी गरिएको यस अध्ययन अनुसन्धान मुलतः गुणात्मक ढाँचामा आधारित छ । यस अध्ययनलाई उद्देश्य अनुसार पूर्णता प्रदान गर्नका लागि यस अधययनको उद्देश्य र क्षेत्र व्यापक एवं बिस्तृत भएता पनि समय, साधन र स्रोतको अभावलाई ध्यानमा राखी निम्नानुसारको सिमांकन गरिएको छ । यो अध्ययन चितवन जिल्लाको खैरहनी स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका ३३ विद्यालयहरु मध्येमा उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट विधिका आधारमा जम्मा ४ वटा सामुदायिक विद्यालयलाई छनोट गरी उक्त विद्यालयको शैक्षिक अवस्था तथा शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप सम्बन्धी मात्र अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनका क्रममा शिक्षक २।२ का दरले ८, प्र.अ.१।१ का दरले ४, विद्यार्थी ४।४ का दरले १६,विव्यस अध्यक्ष १।१ र सदस्य १।१ गरी ८ जना, अभिभावक २।२ का दरले ८ जना गरी जम्मा जम्मा ४४ सम्भावना रहित नमुना छनोट विधका आधारमा छोनोट गरी अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ । तथ्याङ्क स.कलनका प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतलाई प्रयोग गरी संकलित तथ्याङ्कलाई व्याख्या एवम् विश्लेषण समेत गरिएको छ ।

छनोटमा परेका विद्यालयका शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुसँग गरिएको अन्तरवार्ता, प्रश्नावली र अवलोकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार शिक्षकले अध्यापन गर्दा श्रव्य तथा दृश्यात्मक सामग्रीको प्रयोग गरेर अध्यापन गराउँदै आउने गरेको पाइयो । शिक्षकले आफ्नो घरयासी तथा अन्य विविध कारणले भएका मानसिक तनाबले विद्यालयमा आएर विद्यार्थीलाई हप्काउने गर्दछन् भन्ने जस्ता उत्तर समेत विद्यालयका अभिभावकहरुसँगको छलफल तथा

अन्तरक्रियाबाट जानकारी प्राप्त भएको थियो । बालबालकाहरुलाई बालकेन्द्रित ढंगबाट शिक्षण गर्नका लागि के कस्ता विधि तथा प्रविधिहरु अपनाएर गरिएको छ ? विद्यालयमा शिक्षकले गर्ने व्यवहार के कस्तो छ ? बालबालिकाहरुले पढाइप्रति के कस्तो चासो व्यक्त गर्दछन् ? विद्यालयको भौतिक अवस्था, उनीहरुका लागि आवश्यक शैक्षिक सामग्रीको अवस्था के कस्तो छ भनेर गरिएको अध्ययन तथा अनुसन्धान अनुसार विद्यार्थीहरुलाई श्रव्य तथा दृश्यात्मक शैलीबाट अध्यापन गरिएको, उनीहरुलाई बालमैत्री व्यवहार गरेर अध्यापन गर्ने गरिएको छ । आर्थिक अवस्थाका कारणले गर्दा आवश्यक शैक्षिक सामग्री भने पर्याप्त मात्रामा संकलन गर्न सकिएको छैन भन्ने उत्तर अध्ययनबाट प्राप्त भएको छ । विद्यालयको कमजोर आर्थिक अवस्था, शिक्षकलाई तालिमको अभाव, पिरियडभार बढी हुनु, छलफल तथा अन्तरक्रियामा कमी जस्ता कुराहरुले गर्दा विद्यालयमा बालकेन्द्रित शिक्षण प्रभावकारी हुन नसकेको हुँदा उल्लेखित समस्याको निराकरण गर्न सकेका खण्डमा भोलिका दिनहरुमा बालबालकेन्द्रित ढंगले अध्यापन हुनुका साथै शैक्षिक उपलब्धि समेत वृद्धि हुन सक्दछ भन्ने निकर्ष निकालिएको छ ।

विषय सूची

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता

शोधसार

विषय सूची

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि 1

१.२. समस्याको कथन 5

१.३. अध्ययनको औचित्य 6

१.४. अध्ययनको उद्देश्य 7

१.५. अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु 7

१.६. अध्ययनको परिसिमा 7

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका

२.१. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन 10

२.२. सैद्धान्तिक खाका 16

२.३. पुनरावलोकनको उपादेयता 18

परिच्छेद तीन : अध्ययन बिधि

३.१. अनुसन्धनात्मक ढाँचा 20

३.२. अध्ययनको जनसंख्या तथा नमूना छनौट 20

३.३. तथ्याङ्कका स्रोतहरू 21

३.४ अध्ययनका साधनको निर्माण 22

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि 23

३.६ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण 23

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण

४.१ विद्यालयमा वर्तमान बालके। . शिक्षणको अवस्था 24

४.२ शैक्षिक उपलब्धिमा बालकेन्द्रित शिक्षणले पारेको प्रभाव 28

४.३ बालकेन्द्रित शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरु 30

द्ध.द्ध प्राप्तिको निष्कर्ष 38

परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ निष्कर्ष 40

५.२ सुझावहरु 42

५.२.१ नीति निर्माण तह 42

५.२.२ कार्यान्वयन तह 43

५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि सुझाव 43

सन्दर्भग्रन्थ सूची

अनुसूचीहरु